

А. А. ТАРАН
(Львів, Україна)

ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ЛЕКСИКИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Проаналізовано вияви термінологізації лексики в українському суспільно-політичному дискурсі, розглянуто передумови й чинники формування спеціалізованих значень загальноживаних слів.

Ключові слова: мовна динаміка, лексика, термінологізація, спеціалізація значень.

У найбільш інтенсивні періоди життя суспільства, пов'язані з кардинальними змінами в різних сферах життєдіяльності, зростає вплив соціального фактора на розвиток мови. Стрімкі темпи мовної динаміки на межі століть учені пов'язують із мінливістю суспільства, зміною соціальних, політичних, економічних та психологічних пріоритетів. На думку Ю. М. Караулова, до перебудови переважали в соціумі спокійні діалоги, а виступи з трибун звучали монотонно, як голосне читання ритуального тексту. Мова таких текстів отримала назву *languedebois* – “дерев'яна” мова” [Цит. за: 1, с. 76]. Проте сьогодні все змінилося: публічні виступи звучать “не з листка”, а ми є свідками формування фактично нового політичного словника, що поповнюється не лише за рахунок новотворів та новозапозичень, а й унаслідок переосмислення значень уже наявних у мові лексем. Можливість такого переосмислення зумовлена актуалізацією супровідних побічних семантичних, денотативних і конотативних елементів лексичного значення слів.

У суспільно-політичній лексиці переважають терміни, утворені внаслідок переосмислення вже відомих слів, тобто семантичною деривацією. Процеси вироблення термінологічних значень зумовлені не лише власне мовною специфікою цієї термінологічної групи, а також її роллю в житті суспільства. Суспільно-політичні поняття можуть позначати структурні одиниці різних соціально-функціональних підсистем мови, що спричинено внутрішньомовним фактором генетичної та змістової близькості слів розглядуваної тематичної групи до загальноживаної лексики [5, с. 5].

Мета пропонованої статті – простежити процеси формування спеціалізованих значень на прикладі сучасної української суспільно-політичної лексики.

У сфері політичної діяльності спостерігаємо актуалізацію переносного значення слова *курс* “основна настанова, напрям (у політиці)”: *VI з'їзд партії відповідно до вказівок В. І. Леніна взяв курс на підготовку збройного повстання*” (СУМ, IV, с. 412). Активну його реалізацію простежуємо нині на прикладі таких інновацій, як *зовнішньополітичний курс України* (УТ, 24.12.2012), *курс Януковича* (УТ, 28.10.2011), *курс на зближення з НАТО* (УТ, 21.06.2011), *курс Молдови* (УТ, 16.09.2009) та інші. Фіксуємо цікаві нові номі-

нації з лексемою *курс* за моделлю конденсації висловлення за його участі в сполученні з прийменниково-відмінковою конструкцією з власною назвою на зразок *курс на Москву* (УТ, 07.08.2009), що означає активізацію проросійських сил, обмеження самостійності, зокрема Української православної церкви Московського патріархату, або *курс на Обаму* (УТ, 31.10.2008), що вказує на потребу США в новому президенті, який зможе змінити життя американців на краще.

Як частковий синонім до слова *курс* у нових найменуваннях функціонує лексема *лінія* – у переносному значенні “напрямок або система поглядів, дій. [Лікар:] Людина собі встановилась, вибрала собі свою лінію, має обов’язки, сім’ю (Леся Українка, II, 1951, 49)” (СУМ, IV, с. 518). У СУМі зафіксовано також фразеологізми *вести лінію* та *гнути лінію*. При перенесенні до сфери політики лексема утворює лексико-семантичний варіант “напрямок або система поглядів у політиці”. Таким чином, напрям розвитку семантики слова окреслений, проте з’явилися додаткові семантичні конотації, які увиразнюють означуваний об’єкт, напр.: *Під час добору членів уряду в Партії регіонів перемогла лінія “зараз або ніколи”*, *лінія “яструбів”*, *щоби раз і назавжди покінчити з українством, яке вони презирливо називають “ющенківщиною”*. *Перемогла лінія “маємо покінчити з проукраїнськими силами в Україні й побудувати ту Україну, яка нам зручна”* (УТ, 19.03.2010); *лінія дій Партії регіонів* (УТ, 01.02.2011); *лінія суспільного розлому* (УТ, 22.03.2012); *агресивна лінія щодо українських організацій* (УТ, 07.08.2012), *“генеральна лінія партії”* (УТ, 15.11.2012).

Простежуємо термінологізацію слова *Майдан*, яке після суспільно-політичних подій у листопаді 2004 р. на Майдані Незалежності стало, на думку Л. О. Ставицької, персоніфікованим, міфологізованим утіленням революції з людським обличчям у прямому й переносному значеннях [4, с. 6]. За СУМом *майдан* – велике незабудоване місце в місті або селі; площа // базарна площа (СУМ, IV, с. 504). У ЗМІ фіксуємо контексти, що свідчать про зміну значення, а саме: *Майдан* (пишуть як з малої, так і з великої літери) – “мітинг”, “акція протесту”, напр.: *Опозиціонери називають свої мітинги “майданами”* (Н., 24.05.2012); *“Свобода” не святкуватиме річницю Майдану – її революція ще попереду* (УТ, 09.11.2012); *Експерт: до нових Майданів не готові ні опозиція, ні суспільство* (УТ, 06.12.2011); *В Україні може відбутися новий Майдан* (УТ, 22.10.2010); *Треба зробити правильний висновок з Майдану* (УТ, 24.11.2012); *Майдан* “люди, українці, які беруть участь у мітингу” (метонімія за ознакою “територія (місце) – ті, хто перебуває на ній”), напр.: *Тимошенко скликає Майдан* (УТ, 04.11.2011); *Майдан зрадив не лише Ющенко* (УТ, 05.12.2012).

Контексти вживання відбивають різні конотації семантики слів суспільно-політичного характеру. Крім того, матеріали дають змогу простежити, як відбувається спеціалізація лексеми *Майдан* за рахунок нових означень, напр.: *Підприємницький майдан проводили організації підприємців. Хто буде організовувати пенсійний майдан?* (УТ, 06.08.2011) *Правоохоронці влаштували перевірки луганських таксистів, які їздили на податковий Майдан* (УТ, 18.01.2011).

Слово *майдан* стало твірним для деяких похідних, зокрема для словотвірних синонімів *майданний* – *майданівський*, напр.: “*Треба вже забути про ці майданівські обіцянки й просто працювати на країну*”, – *почули ми від чоловіка* (УТ, 12.09.2008); *До речі, саме Пінчук зустрівся з Віктором Ющенком через кілька місяців після його майданної перемоги на виборах* (УТ, 23.02.2011). Функціонує вже й дієслово *майданити* з префіксальними похідними *помайданити*, *промайданити*, *домайданитися*: *Теревенити в блогах, на форумах, протестувати і “майданити”, звертатися, закликати, чекати кращого правителя – цього явно замало* (УТ, 28.10.2011). Поява похідних, що засвідчують аспектуалізацію названого твірною основою поняття, доводить значущість самого такого концепту в когнітивній і мовній свідомості українців [2, с. 153].

Особливих термінологічних відтінків набуває лексема *прорив*, яка стала особливо актуальною після сенсаційної назви програми роботи уряду Ю. В. Тимошенко “Український прорив”, що передбачала стрибок, диво в житті українського суспільства. У СУМі за словом *прорив* закріплено такі значення: дія за знач. *прорвати, проривати 2–4*; наступальна воєнна операція, розрахована на придушення опору противника і роз’єднання його фронту, армії і т. ін; порушення графіка роботи, яке призводить до зриву виконання планових завдань; розвиток кон’юнктури всього ринку чи його окремого сектора за межі того рівня, коли стає очевидним опір продавців або покупців (СУМ, VIII, с. 265). У мовній практиці твірне для цього іменника дієслово *прорвати(ся) / проривати(ся)* вже давно побутує з позитивним значенням “переборюючи, долаючи перешкоди, труднощі, опір і т. ін., проходити, пробиратися куди-небудь” (СУМ, VIII, с. 266).

Проте сучасний мовний матеріал переконливо доводить формування нового значення “великий успіх, принципове досягнення”, напр.: *Україна: прорив до демократії* (УМ, 14.02.2007), *прорив нової генерації* (УТ, 17.11.2011), *прорив політики* (УТ, 15.07.2012), *прорив у відносинах з Росією* (УТ, 04.07.2008), *прорив у Європу* (УТ, 05.12.2012), *прорив у домовленостях* (УТ, 14.07.2012), *прорив на переговорах* (УТ, 27.10.2011). Формування у слова *прорив* спеціалізованого значення виразно унаслідок зміна лексичної сполучуваності цього віддієслівного іменника, напр.: *економічний прорив* (УТ, 26.12.2012), *стратегічний прорив* (УТ, 17.12.2012), *політичний прорив* (УТ, 15.11.2012), *демократичний прорив* (УТ, 24.12.2012), *міжнародний прорив президента* (УТ, 09.05.2012). Неминуче з’являються й номінації *прориву* з комбінаціями перелічених ознак, напр.: *Та найбільша трагедія України полягає в тому, що тут мертвим пластом лежить потужний інтелектуальний потенціал, який ніяк не може зрушитись на політичний, економічний та соціальний прорив* (УТ, 05.12.2012).

Нове значення властиве й похідним: *Бютівці <...> змінили тактику на глобальну “проривну” стратегію* (УМ, 31.06.2007); *Тепер є цілих дванадцять “проривних кроків”* (УМ, 12.09.2007); *Прорив – от імператив часу та головний виклик для нас. Нам треба <...> прориватися* (УТ, 18.09.2007).

Близька до слова *прорив* у значенні “успіх, поступ, прогрес” лексема *стрибок* зі спеціалізацією семантики “різка зміна в чому-небудь, у розвитку

чогось”, пор. такі нові контексти вживання цієї лексеми: *стрибок у розвитку економіки* (УТ, 29.06.2011), *стрибок у науково-технічному прогресі* (УТ, 21.05.2011), *стрибок “Свободи”* (УТ, 30.10.2012).

Зміни в семантиці спостерігаємо в загальноживаних словах, ужитих у суспільно-політичних контекстах. Напр., іменник *провал* — те саме, що невдача; // припинення діяльності (законспірованої особи, нелегальної організації) внаслідок арешту, розгрому, зради (СУМ, VIII, с. 127) набуває спеціалізованого значення “припинення, затримка, уповільнення, зупинка суспільно-політичних подій, явищ” у таких контекстах: *провал політики* (УТ, 11.02.2011), *провал голосування* (УТ, 16.11.2011), *провал реформ* (УТ, 20.12.2012), *інвестиційний провал* (УТ, 27.11.1012), *провал низки ініціатив* (УТ, 06.09.2012), *провал України в боротьбі з корупцією* (УТ, 06.07.2012), *провал Партії регіонів* (УТ, 20.12.2012), *провал політичної сили* (УТ, 31.10.2012), *провал влади* (УТ, 28.05.2012), *провал української демократії* (УТ, 08.07.2011), *провал кавказької стратегії В. Путіна* (УТ, 23.02.2011), *провал операції “Свобода слова”* (УТ, 06.09.2012).

Похідний прикметник *провальний*, зафіксований у словниках зі значенням “стос. до провалу (у 2 знач. крізний отвір у чому-небудь унаслідок пробою, пролому і т. ін.); утворений унаслідок провалу (у ґрунті)” (СУМ, VIII, с. 129), формує нове значення “невдала спроба, подія”. Для слова *провальний* також вимальовується досить широкий спектр функціонування: *провальна політика* (УТ, 18.12.2011), *провальне голосування* (УТ, 24.04.2012), *провальна діяльність* (УТ, 15.10.2012), *провальна дипломатія* (УТ, 15.11.2012), *провальні реформи* (УТ, 30.10.2009).

Історія, як відомо, розвивається по спіралі. Сьогодні ключовими словами політичного дискурсу є терміни *прорив* та *провал*, а в суспільно-політичній лексиці ХХ ст. актуальними були терміни *прискорення*, що вживався на позначення реформаторського курсу, проголошеного Генеральним секретарем ЦК КПРС М. Горбачовим у квітні 1985 р., і спрямованого на удосконалення економічних процесів і надання динаміки господарству СРСР, та *застій*, що позначає період 1964–1985 рр. в історії СРСР, упродовж якого КПРС очолювали Л. Брежнев, Ю. Андропов, К. Черненко.

У контексті обговорення політичних проблем актуальною стає лексема *опонент*, термінологізація якої розвинулася на базі значення “супротивник у суперечці; той, хто заперечує кому-небудь”. Сьогодні у сфері політики цей іменник вживається зі значенням “супротивник на виборах, у політичній діяльності”. Мотивація нового лексико-семантичного варіанта ґрунтується на семантичній ознаці “протидіяти комусь”.

Формування в семантиці лексеми *опонент* спеціалізованого значення відображено в словосполучах з категоризаторами-ідентифікаторами *політичний опонент* (УТ, 09.11.2011): *опонент з “Батьківщини”* (УТ, 29.10.2012), *опонент із лав об’єднаної опозиції* (УТ, 12.09.2012) — *опозиційний опонент* (УТ, 06.10.2012), *опонент Януковича* (УТ, 18.07.2011) — *опонент чинного президента* (УТ, 15.10.2011), *опонент влади* (УТ, 04.08.2011) — *провладний опонент* (УТ, 05.09.2011). У такий спосіб формуються нові гіперо-гіпонімічні угруповання, синонімічні ряди й антонімічні пари номінацій. Функціонує і мета-

форизоване означення, зокрема в такому контексті обговорення політичних проблем: *Ю. Тимошенко — головний опонент режиму* (УТ, 14.11.2012).

Сучасний український політичний словник поповнюється новими термінами внаслідок розширення спектру конотацій загальноживаних лексем і формування на їхній основі нових лексико-семантичних варіантів. Наслідком цього є зростання словопороджувального потенціалу [2, с. 158] проаналізованих лексем завдяки появі в їхній семантиці нових спеціалізованих значень.

1. *Валгина Н. С.* Активные процессы в современном русском языке: Учеб. пос. для студентов вузов. — М.: Логос, 2001. — 304 с.
2. *Карпіловська Є. А.* Детермінанти змін у сучасній українській номінації: відкритість і самобутність лексику // *Мовознавчий вісник: Зб. наук. пр. на пошану проф. К. Городенської з нагоди її 60-річчя* / Відп. ред. Г. І. Мартинова. — Черкаси: Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2009. — Вип. 8. — С. 147–159.
3. *Муромцева О. Г.* Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX — на початку XX ст. — К.: Вища шк., 1985. — 152 с.
4. *Ставицька Л. О.* Дискурс помаранчевої пристрасти. — К.: Критика. — 2005. — № 3. — С. 3–16.
5. *Холяк І. В.* Суспільно-політична лексика у пресі 90-их років XX ст. (семантико-функціональний аналіз): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. — К., 2004. — 19 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

СУМ — Словник української мови: В 11 т. / Ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. — К.: Наук. думка, 1970–1980.
Н — Новинар.
УТ — Український тиждень.
УМ — Україна молода.

А. А. Таран

TERMINOLOGIZATION OF THE VOCABULARY IN THE UKRAINIAN SOCIAL AND POLITICAL DISCURS

The article analyzes the manifestation of terminologization of the lexicon in the ukrainian social and political discours. The preconditions and factors of forming specialized meanings of common words are considered.

К e y w o r d s: language dynamics, lexicon, terminologization, specialization of meanings.